

Kunskapsunderlag om levnadsvillkor för personer som lever i papperslöshet i Sverige efter avslag på asylansökan

Resultat från forskningsstudien SHERUM (The Swedish Health Research on Undocumented Migrants Project)

Henry Ascher

Professor, School of Public Health and Community Medicine, Institutionen för medicin, Sahlgrenska Akademin vid Göteborgs Universitet, samt

Forskningsenheten, Angereds Närsjukhus, Göteborg

Lena Andersson

Docent, Institutionen för socialt arbete, Göteborgs Universitet

Anders Hjern

Professor, Institutionen för Medicin, Karolinska Institutet, samt

Centre of Health Equity Studies (CHESS), Karolinska Institutet och Stockholms Universitet

Sammanfattning

Forskningsstudien SHERUM (The Swedish Health Research on Undocumented Migrants Project) bygger på en omfattande enkät och psykologiska tester med väletablerade instrument av 104 tidigare asylsökande vuxna personer som lever i en papperslös situation i Stockholm, Göteborg och Malmö. Studien är både i ett svenskt och internationellt perspektiv en av de största och mest omfattande som gjorts om människor i en papperslös situation. Resultaten visar en hälso- och livssituation för denna grupp som kan betecknas som extremt dålig.

- Sex av tio personer har en dålig eller mycket dålig hälsa och ungefär lika många lider av kroniska hälsoproblem.
- Andelen papperslösa med god hälsa är bara en femtedel av andelen i svensk befolkning.
- Tre av fyra uppger att deras hälsa försämrats under tiden som papperslös.
- Förekomst av svår eller mycket svår depression och ångest mätt med etablerade instrument är cirka 10 gånger högre än i svensk befolkning, hela 68 respektive 71%. Nästan 6 av 10 uppfyller diagnoskriterierna för posttraumatiskt stressyndrom. En stor andel har flera av dessa tillstånd.
- Nästan hälften har haft självmordstankar under de senaste två veckorna.
- Endast en enda person i undersökningen var inte bostadslös enligt Socialstyrelsens definition.
- Sammanlagt 70% saknade tillräckligt med mat vid minst ett tillfälle per månad och drygt en av fyra saknade mat vid minst ett tillfälle per vecka.

Denna utsatta levnadssituation inbegriper även barnen till de personer som lever som papperslösa.

Studien undersöker också varför man trots dessa svåra villkor som papperslös inte återvänder till ursprungslandet.

- 97% svarar att de riskerar problem vid ett återvändande medan 3% uppger att de skulle kunna återvända till sitt ursprungsland.
- 65% uppger att de riskerar att fängslas, 85% att misshandlas, 79% att torteras och 59% att dödas.

Sammantaget visar resultaten att tidigare asylsökande personer som lever som papperslösa i Sverige befinner sig i en extremt utsatt livssituation och med en hälsosituation som måste betecknas som alarmerande. Studiens resultat pekar mot att en viktig orsak till att man trots det håller sig kvar i den papperslösa situationen är att man fruktar än värre följder av ett återvändande.

En slutsats blir därför att det är faktorer i ursprungslandet som avgör om man håller sig kvar snarare än situationen i Sverige. Restriktiva åtgärder i syfte att ytterligare försämra livsvillkoren kommer därför sannolikt att misslyckas med att få människor att återvända och istället bidra till ytterligare försämringar av hälsa och livsvillkor.

Inledning

Mot bakgrund av den pågående Migrationspolitiska kommitténs arbete med att ta fram en ny svensk flyktinglagstiftning ser vi som forskare det angeläget att förse kommittén med ett forsknings- och kunskapsunderlag för att kunna fatta adekvata beslut. Vi leder forskningsprojektet *The Swedish Health Research on Undocumented Migrants Project (SHERUM)* som med stöd från Vetenskapsrådet och Västra Götalandsregionen genomfört undersökningar av papperslösa migranternas livsvillkor och hälsa. Studien är en av de mest omfattande som publicerats, både vad gäller antalet undersökta personer och studiens bredd.

Bakgrund och metod

”Papperslösa” är en vanligt använd beteckning för personer som saknar tillstånd att vistas i landet och som försöker undvika avvisning. Bakgrunden kan skilja sig åt. Personerna kan tidigare ha haft tillstånd att vistas i landet, till exempel för att söka asyl, studera eller turista, men tillståndet har löpt eller man har fått avslag på sin ansökan. Andra kan ha kommit in i landet utan tillstånd, till exempel för att finna en utkomst. Gruppen papperslösa är alltså en mångskiftande grupp. Mycket talar för att papperslösa som fått avslag på asylansökan utgör en särskilt sårbar grupp mot bakgrund av att många i den gruppen flytt från våld, krig och förföljelser och upplevt tidigare trauman (1)

Eftersom papperslösa personer är rädda för avvisning är det vanligt att de undviker myndighetskontakter. Det leder också till att det är svårt att få dem att delta i forskningsstudier och att det är en brist på forskning om papperslösa, både internationellt och i Sverige. En effekt av det är att kunskapen om gruppen är begränsad (1). Det leder till att olika åtgärder, oavsett målet med dem, riskerar att utgå mer från samhällets föreställningar om gruppen än från faktiska förhållanden. Detta i sin tur innebär en risk för att vidtagna åtgärder blir verkningslösa eller i värsta fall kontraproduktiva.

Det underlag vi presenterar här kommer från en unik forskningsstudie där 104 papperslösa personer som fått avslag på sin asylansökan och är äldre än 18 år i Stockholm, Göteborg och Malmö har deltagit. De har svarat på en omfattande enkät där frågorna delvis utformats i samråd med papperslösa eller tidigare papperslösa som ett sätt att säkerställa att relevanta frågeställningar ingår. Deltagarna i studien rekryterades via olika stödorganisationer för papperslösa såsom frivilligkliniker och kyrkor. I enkäten ingår frågor från etablerade hälsoenkäter för att möjliggöra jämförelser med andra grupper i befolkningen. Vidare ingår väletablerade psykologiska diagnosinstrument för ångest (BAI), depression (BDI-II) och posttraumatiskt stressyndrom (PTSD; PCL-5).¹

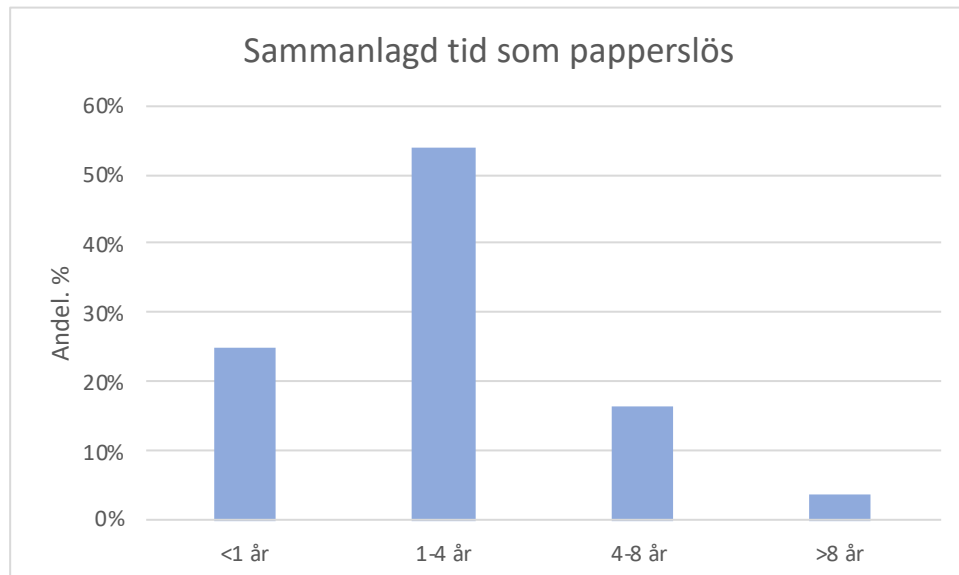
Studien har genererat en stor mängd resultat. Några artiklar är publicerade i referee-baserade tidskrifter, några är på väg att publiceras och en del material återstår att analysera. Vi har i detta underlag valt att redovisa resultat som vi tror är betydelsefulla som underlag för Migrationspolitiska kommitténs arbete.

¹ För en närmare beskrivning av de metoder som använts i studien hänvisas till: Andersson L, Hjern A, Ascher H. Undocumented adult migrants in Sweden: mental health and associated factors. BMC Public Health. 2018;18(1369):1-9.

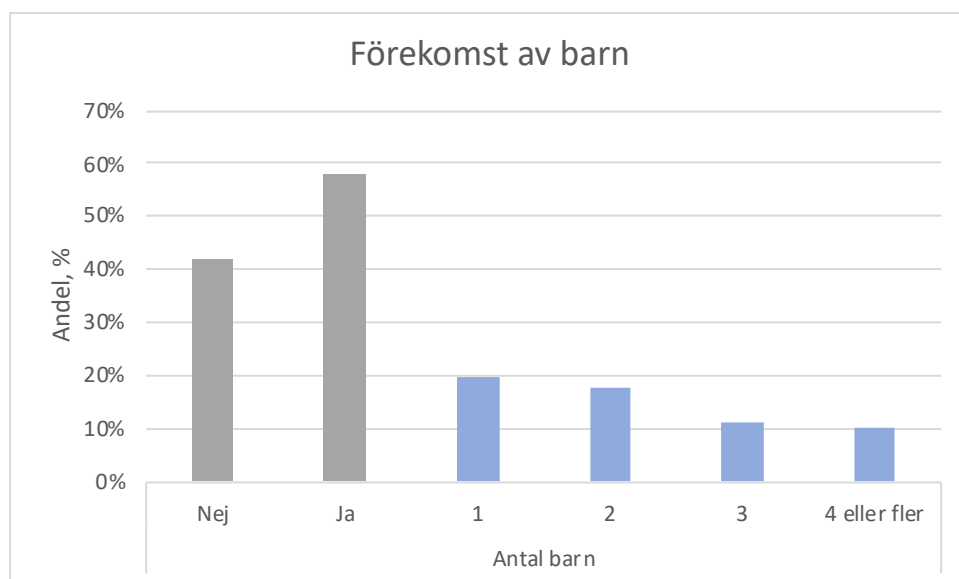
Resultat

I studien ingick totalt 104 personer som fått avslag på sin asylansökan och levde som papperslösa. 55% var män och 45% kvinnor. Drygt hälften var 25 – 39 år gamla.

De flesta hade levt länge som papperslösa. Tre av fyra hade levt som papperslösa under mer än 12 månader, drygt en tredjedel i mer än två år, 20% mer än 4 år och 4% mer än 8 år.

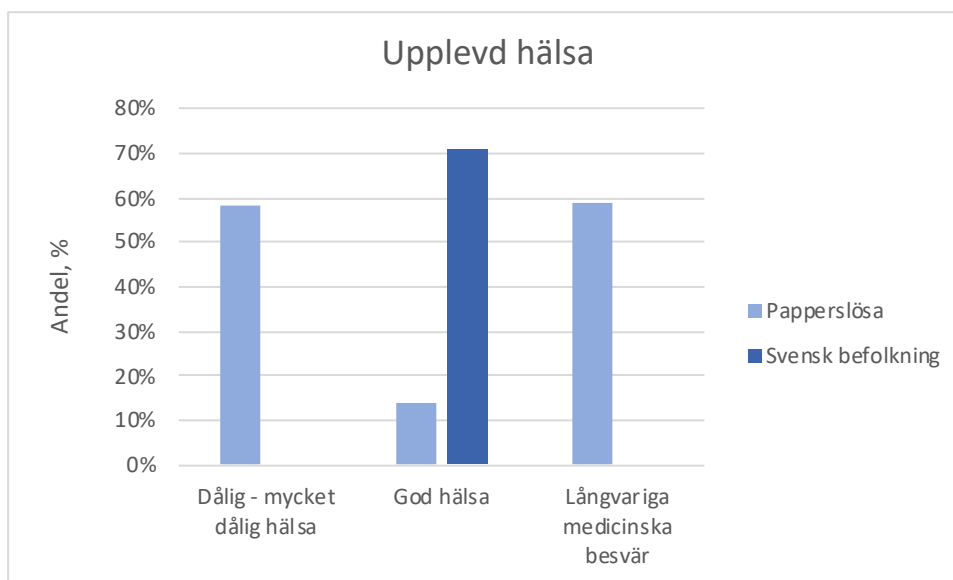

Papperslösa kvinnor hade högre utbildning än männen, 45% av dem var universitetsutbildade. Drygt hälften, 58%, hade barn, av dem hade två av tre mer än ett barn och 17% mer än tre barn.

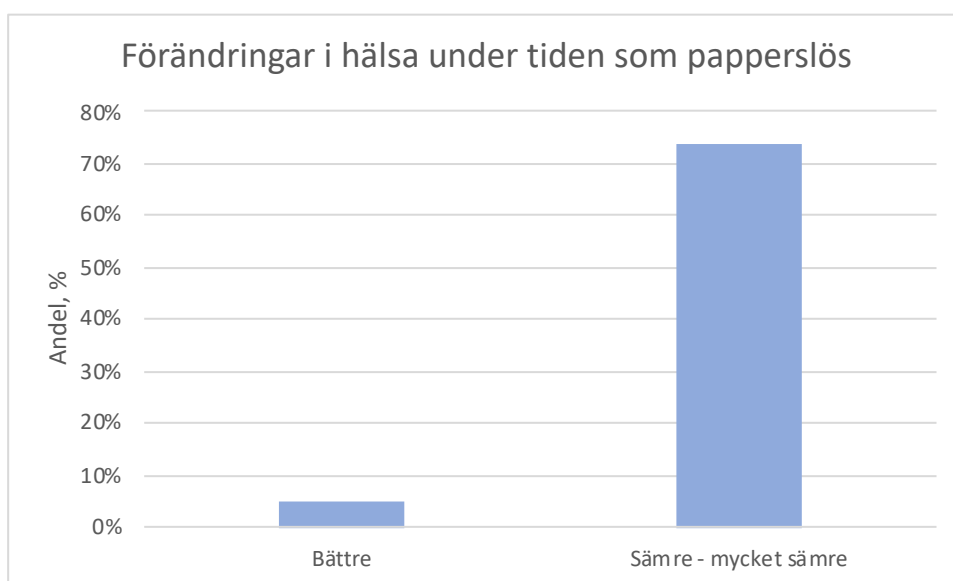

Hälsa

Studien fann att papperslösa personer hade en mycket dålig hälsa. 58% uppgav att de hade en dålig eller mycket dålig hälsa. Endast 14% har en god hälsa. Detta kan jämföras med att 71% uppger en god hälsa i Folkhälsomyndighetens nationella folkhälsoenkät 2018 (2).

5% upplever att deras hälsa förbättrats under tiden de varit papperslösa medan 74% beskrev att den blivit sämre eller mycket sämre. Vi har inte i detalj hunnit gå igenom svaren på frågan om vilka orsaker man ser till den försämrade hälsan men bland svaren nämns den ständiga rädslan, den osäkra framtiden, de svåra livsvillkoren och ansvaret för familj och barn.

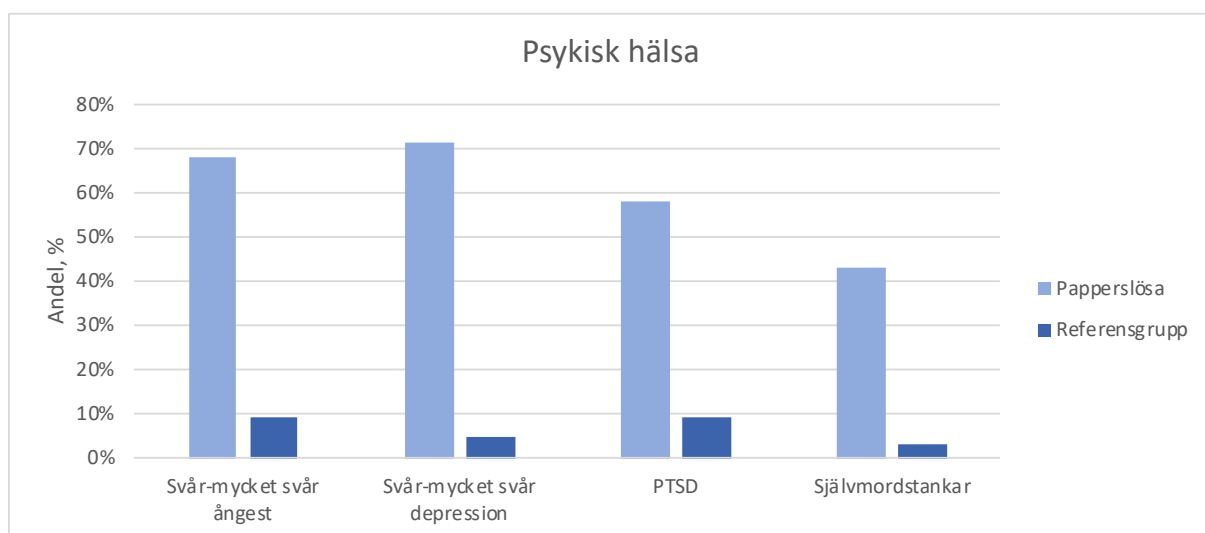

Kroniska medicinska besvär förekommer hos 59% och 41% upplever dessa som svåra eller mycket svåra och 31% beskriver att dessa försämrats under tiden som papperslös.

Psykisk hälsa

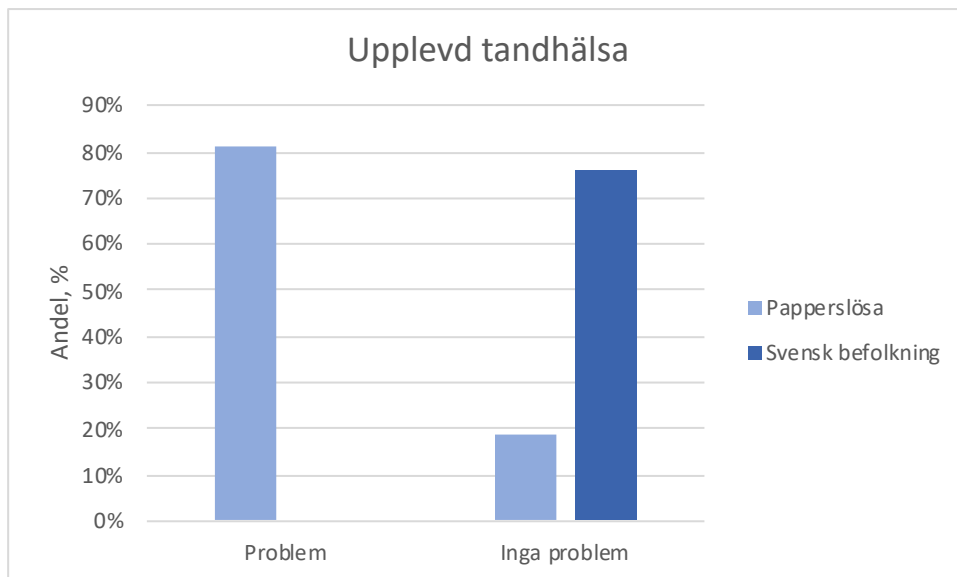
De psykologiska testinstrumenten visade en mycket hög förekomst av allvarlig psykisk ohälsa. 68% uppfyllde kriterierna för svår eller mycket svår ångest, 71% för svår eller mycket svår depression och 58% hade post-traumatiskt stressyndrom. Många hade inte endast ett utan flera av dessa tillstånd samtidigt. Endast 12% saknade tecken till ångest och endast 14% saknade tecken till depression (3). Resultaten kan jämföras med en förekomst av generaliserad ångest på 8,8% och allvarlig depression på 5% i svensk befolkning (4). Förekomsten av PTSD bland flyktingar med uppehållstillstånd i västländer var i en studie 9% (5) medan den bland asylsökande i Tyskland i en annan studie var 18% (6).

Så många som 43% hade under de senaste två veckorna haft självmordstankar av olika grad (7). Som en jämförelse visar Folkhälsorapporten att 3% av svenskar haft självmordstankar under de senaste tolv månaderna och att 14% har självmordstankar någon gång under livet (8).

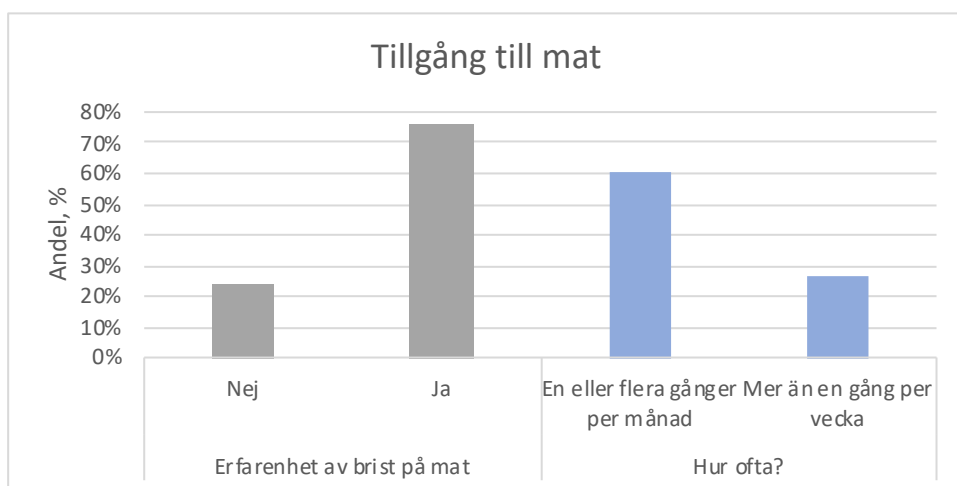
Tandhälsa

Hela 81% uppger att de har problem med tandhälsan och endast 19% uppger att de inte har det. Detta kan jämföras med att 76% uppger en bra eller mycket bra tandhälsa i Folkhälsomyndighetens undersökning Hälsa på lika villkor 2018 (9).

Basala behov

Bristen på säker tillgång till mat var slående i den undersökta gruppen. Fler än tre av fyra av deltagarna i studien hade erfarenhet av att inte ha haft tillräckligt med mat och att de var beroende av hjälp från andra för sin överlevnad. För 8% inträffade detta dagligen, hos ytterligare 19% minst en gång per vecka och hos ytterligare 33% minst en gång per månad. Det innebär att sammanlagt 70% saknade tillräckligt med mat vid minst ett tillfälle per månad. Det var i studien tydligt att osäkerheten över om man hade tillgång till mat var särskilt oroande bland de som hade barn.

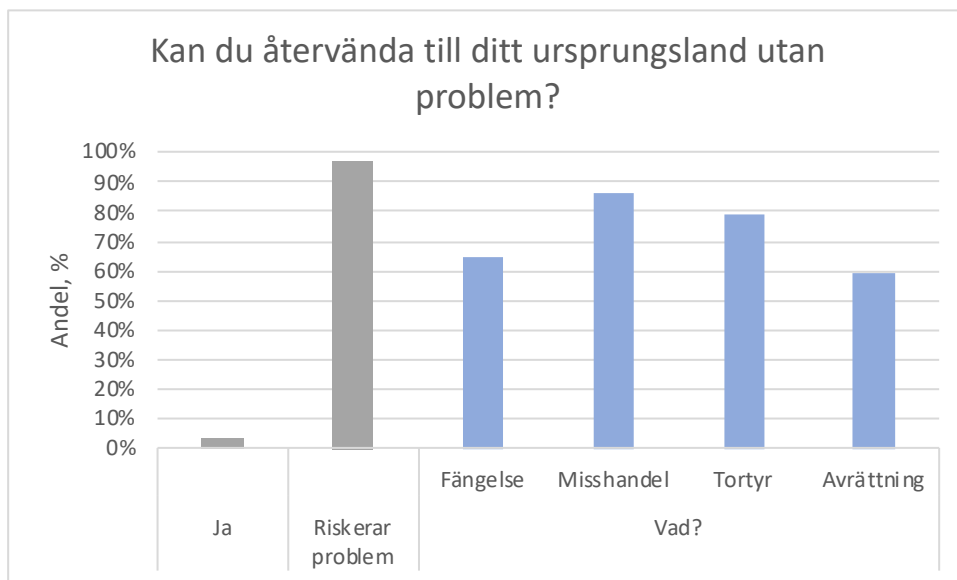
Boende

Av de 104 personer som lever papperslösa i undersökningen levde samtliga utom en i en situation av bostadslöshet enligt Socialstyrelsens definition (10). Knappt 10% levde eller hade erfarenhet av att leva utan att ha tak över huvudet. Detta kan jämföras med Socialstyrelsens beräkning av att antalet vuxna svenskar som lever i en situation av bostadslöshet som motsvarar en andel av 4 promille.

Varför återvänder man inte?

Våra resultat visar alltså att livet som papperslös i Sverige är förenat med mycket stora svårigheter. Tillgång till basala faktorer nödvändiga för den dagliga överlevnaden, såsom boende, ekonomi och tillgång till mat för sig själv och sina barn, är högst osäker. Resultaten pekar också på att detta sannolikt bidrar till en mycket dålig fysisk och mental hälsa. Det är mot den bakgrunden naturligt att ställa sig frågan varför man trots det håller sig kvar i landet.

I studien undersökte vi detta. 3% svarade att de skulle kunna återvända till sitt ursprungsland medan 97% svarade att de riskerar problem om de återvänder. Vilka problem är det man befärar? Här kunde man svara ja eller nej på flera olika alternativ. 65% säger att de kommer att arresteras, 86% att de riskerar misshandel, hela 79% fruktar att de kommer att utsättas för tortyr och 59% att de kommer att dödas vid ett återvändande.

Diskussion och slutsatser

I denna vetenskapliga studie, en av de största och mest omfattande som gjorts om människor i en papperslös situation både i ett svenskt och internationellt perspektiv, framkommer en hälso- och livssituation för denna grupp som kan betecknas som extremt dålig. Förekomst av svår depression och svår ångest mätt med etablerade instrument är cirka 10 gånger högre än i svensk befolkning och nästan hälften hade haft självmordstankar under de senaste två veckorna. Sex av tio personer har en dålig eller mycket dålig hälsa och ungefär lika många lider av kroniska hälsoproblem. Tre av fyra uppger att deras hälsa försämrats under tiden som papperslös. Andelen papperslösa som uppger att de har en god hälsa är bara en femtedel av andelen i svensk befolkning. Svårigheterna att säkra att man har tak över huvudet är stora och endast en enda person i undersökningen var inte bostadslös enligt Socialstyrelsens definition. Fler än hälften lever under USA:s jordbruksdepartementets definition av den lägsta nivån av tillgång till mat, *very low food security*. Den utsatta levnadssituationen inbegriper även barnen till de personer som lever som papperslösa. Till detta kan läggas att flera rapporter visar att även om vuxna och barn som saknar tillstånd att vistas i landet formellt har laglig rätt till sjuk- och tandvård och barnen har rätt till skolgång, så är tillgången till dessa rättigheter inte okomplicerad och i den praktiska verkligheten är den inte sällan kringskuren och begränsad (11-14).

Om man sätter in dessa resultat i den kontext av *push* och *pullfaktorer* som ibland förekommer i diskussionen om migrationsströmmar, kan man ur denna studie dra slutsatsen att pullfaktorer för gruppen papperslösa som fått avslag på asylansökan närmast kan betraktas som icke-existerande. Med tanke på att 97% anger problem om man skulle återvända till sina ursprungsländer, och en stor majoritet fruktar misshandel, fängslande, tortyr och avrättning, framstår det som tydligt att sådana pushfaktorer är av stor betydelse för att människor, trots de stora sociala påfrestningar studien visar att livet som papperslös innebär, ändå håller sig kvar i landet. Denna studie, liksom andra, visar också att både barn och vuxna som befinner sig i en papperslös situation lever i en ständig rädsla för att upptäckas och skickas tillbaka (1, 15). Resultaten pekar således på att det är faktorer i ursprungslandet och inte begränsningar i Sverige som är avgörande för beslutet om att hålla sig kvar i landet trots att man fått beslut om avvisning.

Vår förhoppning är att Migrationspolitiska kommittén väger in kunskapen från denna studie och andras forskningsresultat i övervägandena inför Sveriges framtida flyktingpolitik. Vi menar att den sammantagna forskningskunskapen talar för att mer restriktiva åtgärder mot denna grupp, till exempel en förlängning av preskriptionstiden, riskerar att leda till att både den hälsomässiga situationen och den sociala utsattheten försämras än mer.

Referenser

1. Socialstyrelsen. Papperslösa. Social rapport 2010: Socialstyrelsen; 2010. p. 267-92.
2. Folkhälsomyndigheten. Folkhälsans utveckling. Årsrapport 2020. Stockholm: Folkhälsomyndigheten; 2020.
3. Andersson L, Hjern A, Ascher H. Undocumented adult migrants in Sweden: mental health and associated factors. BMC Public Health. 2018;18(1369):1-9.
4. Johansson R, Carlbring P, Heedman A, Paxling B, Andersson G. Depression, anxiety and their comorbidity in the Swedish general population: point prevalence and the effect on health-related quality of life. PeerJ. 2013;1:e98.
5. Fazel M, Wheeler J, Danesh J. Prevalence of serious mental disorder in 7000 refugees resettled in western countries: a systematic review. Lancet. 2005;365(9467):1309-14.
6. Fuhrer A, Eichner F, Stang A. Morbidity of asylum seekers in a medium-sized German city. Eur J Epidemiol. 2016;31(7):703-6.
7. Andersson L, Hjern A, Ascher H. Suicidal thoughts among undocumented migrants in Sweden. 2020 (in preparation).
8. Folkhälsomyndigheten. Nationella folkhälsoenkäten - Hälsa på lika villkor. Stockholm: Folkhälsomyndigheten; 2018.
9. Folkhälsomyndigheten. Öppna jämförelser folkhälsa 2019. Folkhälsomyndigheten; 2018.
10. Socialstyrelsen. Hemlöshet 2017 - omfattning och karaktär. Stockholm: Socialstyrelsen; 2017.
11. Statskontoret. Vård till papperslösa. Slutrapport av uppdraget att följa upp lagen om vård till personer som vistas i Sverige utan tillstånd. Stockholm: Statskontoret; 2016.
12. Lönnermark E. Kunskap om rätten till vård för tillståndslösa och asylsökande personer. En enkätstudie bland sjuksköterskestudenter, läkarstudenter och läkare i Västra Götaland. Göteborg: Västra Götalandsregionen och Göteborgs Universitet; 2018.
13. Svenska Röda Korset. Nedslag i verkligheten - tillgång till vård för papperslösa. Stockholm: Svenska Röda Korset; 2018.
14. Svenska Röda Korset. Kunskap och vägledning, en förutsättning för god vård. Stockholm: Svenska Röda Korset; 2018.
15. Ascher H, Wahlström Smith Å. "Bli inte hopplösa". En studie om vardagsstrategier hos barn på flykt i en papperslös situation. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset; 2016.